

Słownictwo związane z weselem na Mazowszu dawniej i dziś

Podstawę materiałową artykułu stanowią badania terenowe przeprowadzone na obszarze powiatu grajewskiego, a także materiały porównawcze z literatury przedmiotu.

Badania terenowe prowadziłam za pomocą *Kwestionariusza do badań słownictwa ludowego*, część IV, *Kultura społeczna i duchowa*, opracowanego przez Zakład Językoznawstwa PAN w Warszawie¹. Wstępnie siatka punktów podstawowych obejmuje 10 miejscowości (po dwie z pięciu gmin).

W celach porównawczych wykorzystałam *Atlas gwar mazowieckich* (skrót: AGM)² oraz pracę Hanny Bień-Bielskiej pt. *Słownictwo Warmii i Mazur. Wierzenia i obrzędy* (skrót: SWM)³. Zebrane nazwy następnie porównałam z hasłami w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego (skrót: SJPDor)⁴, w *Słowniku wileńskim* (skrót: SWil)⁵, oraz w słownikach etymologicznych: A. Brücknera (Brück)⁶ i W. Borysia (Bor)⁷.

Obrzędy weselne w dawnej kulturze wsi obejmowały kilka etapów i trwały nawet kilka miesięcy. Składały się na nie określone rytuały, w których brały udział określone osoby. W artykule zostaną one omówione w następującej kolejności: nawiązywanie znajomości w celach matrymonialnych (bez pośrednika

¹ *Kwestionariusz do badań słownictwa ludowego*, zeszyt IV, *Kultura społeczna i duchowa*, Zakład Językoznawstwa PAN w Warszawie, Wrocław 1958.

² Anna Kowalska, Alina Strzyżewska-Zaremba, *Atlas gwar mazowieckich*, tom 10, część I: Mapy 451- 500. Część II: Wykazy i komentarze do map 451-500, Warszawa-Wrocław- Kraków, 1992.

³ Hanna Bień-Bielska, *Słownictwo Warmii i Mazur. Wierzenia i obrzędy*, Komitet Językoznawczy PAN, Wrocław 1959, Studia Warmińsko-Mazurskie nr 8.

⁴ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1-11, Warszawa 1958-1969.

⁵ *Słownik języka polskiego*, t. I, II, Wilno 1861.

⁶ Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1974.

⁷ Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.

lub z jego udziałem); osoby pośredniczące w zawieraniu małżeństwa; oglądanie gospodarstwa; zaręczyny; posag; zapowiedzi; ślub; wesele.

1. Nawiązywanie znajomości w celach matrymonialnych bez osoby trzeciej

Dawniej, tak jak i dziś, młodzi ludzie poznawali się przede wszystkim na zabawach tanecznych, przy różnych okazjach towarzyskich lub podczas prac polowych (przy żniwach, wykopkach, obróbce słomy lnianej), a niekiedy w szkole.

Tabela 1. Nawiązywanie znajomości w celach matrymonialnych bez osoby trzeciej

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	<i>chodzi (chodzą ze sobą)</i>	<i>chodzi</i>	-	-	-
2	<i>chodzi w konkury</i>	-	-	-	-
3	<i>konkury</i>	<i>konkury</i>	-	<i>konkury</i>	<i>konkury*</i>
4	<i>jeździ w komplementy</i>	<i>komplementy</i>	-	-	-
5	<i>w komplementa</i>	<i>komplement</i>	-	-	-
6	<i>zaleca się</i>	-	-	-	-
7	<i>zalecanie</i>	-	-	-	-
8	<i>zaloty</i>	<i>zaloty</i>	-	<i>zaloty</i>	<i>zaloty</i>
9		<i>zalety</i>	-	-	<i>zalety**</i>

*pospolite, ** przestarzałe

Nazwy i określenia w tabeli są ułożone według rodzin wyrazowych. Spotykając się dziewczyny i chłopaka określa się dzisiaj rzeczownikiem *chodzenie* lub związkiem frazeologicznym: *chodzą ze sobą*. Dawniej natomiast mówiło się na chłopaka przyjeżdżającego do dziewczyny, że *chodzi w konkury*, *jeździ w komplementa* lub *na zalecanie*.

W powiecie grajewskim oprócz nazwy *zaloty* znane są jeszcze dwie inne nazwy: *komplementa* i *konkury*, np. *Staranie się kawalera o pannę nazywali konkury*. *Konkury, czy to jak, nazywali np. po dawniejszemu, chyba w konkury pojechał kawaler do panny* (Gackie).

Zaloty, zalecanie się ‘staranie się kawalera o pannę’ to zwyczaj bardzo stary, który istnieje do dziś, choć w zmienionej formie. Mówi informatorka z Kramarzewa: *Kiedyś kawaler, po zapoznaniu się z panną, przyjeżdżał do niej kilka razy przed ślubem. Młodzi spotykali się tylko w obecności rodziców.*

Wszystkie te nazwy są poświadczone w przytoczonym znaczeniu w AGM (mapa 452). Na mapie występują z obocznymi formami: *komplementy i zalety*. W komentarzu do mapy podano także nazwy: *chodzenie, koperczaki, konkury, podrywki, umizgi*. Nazwa *komplementa*, w cytowanych słownikach występuje tylko w znaczeniu literackim. Nazwę *konkury* ‘staranie się o pannę, zaloty. umizgi’, podaną przez moich informatorów, SWiI objaśnia jako *pospolitą*.

Z nazwą *zaloty* w SJPDor rodzinę wyrazową tworzą nawiązujące znaczeniowo nazwy: *zalotnik, zalotnia, zalotność, zalotny, zalotować* (z kwalifikatorem *dawniej*).

W SWiI potwierdzone są z tej rodziny formacje: *zalot, zalotnik, zalotnica, zaletnica* (z kwalifikatorem *przestarzały*) lub *zalotnicka*. *Zaloty* to formacja utworzona na gruncie polskim od czasownika *zalecać*, w XV w. ‘polecać czyjejs życliwości, prosić o życliwość’, ‘zalecać się, starać się o względy, umizgać się’ (Bor).

2. Zawieranie znajomości matrymonialnych z udziałem pośrednika

W dawnych czasach *swaty* były obrzędem niezbędnym, gdyż o małżeństwie z różnych powodów decydowali starsi. Nazwy tego etapu tworzą kilka rodzin wyrazowych.

Tabela 2. Zawieranie znajomości matrymonialnych z udziałem pośrednika

Lp	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWiI
1	<i>swatać</i>	-	-	<i>swatać</i>	<i>swatać</i>
2	<i>wyswatać</i>	-	-	-	-
3	<i>swatanie</i>	-	-	<i>swatanie</i>	<i>swatanie</i>
4	<i>swaty</i> (tylko w lm)	-	<i>swaty</i>	<i>swaty</i> (błp)	-
5	-	-	-	<i>swadźba // swaćba</i>	<i>swadźba// swaćba</i>
6	-	-	-	-	<i>swacić</i> **
7	-	-	-	<i>swatostwo (dawny)</i>	<i>swatostwo</i>
8	-	-	-	<i>swatowski</i>	-
9	-	-	-	<i>swadziebny</i>	-
10	<i>raić</i>	-	<i>raić</i>	-	-

Lp	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
11	<i>naraić</i>	-	-	-	-
12	<i>wyraić</i>	-	-	-	-
13	<i>wyrajenie</i>	-	-	-	-
14	<i>rajenie</i>	-	-	-	-
15	<i>rajby</i>	<i>rajby</i>	<i>rajby</i>	-	-
16	<i>rajki</i>	<i>rajki</i>	-	-	-
17	<i>stręczyć</i>	-	-	-	-
18	<i>stręczenie</i>	-	-	-	-
19	<i>nastręczyć</i>	-	-	-	-
20	<i>nastręczenie</i>	-	-	-	-
21	<i>wystręczyć</i>	-	-	-	-
22	<i>wystręczenie</i>	-	-	-	-
23	-	-	-	-	<i>dziewosłębstwo</i>
24	-	-	-	-	<i>dziewosłęby</i>

Pierwsza grupa wyrazów powiązana jest z nazwą *swat*, pierwotne znaczenie 'swatać'. Wchodzi w jej skład takie wyrazy, jak: *swatać, wyswatać, swatanie, swaty, swactwo, swatowski*. Nazwa *swat* pochodzi od zaimka dzierżawczego *swój* (*swojski, mojski, twojski, swoisty, oswoić, uswoić, przyswoić*). Ma dwie formy zgrubiałe: *swach, swacha*. Ta ostatnia obocznie do formy zdrobniałej *szwaszka*. Ten sam rdzeń poświadczony jest w nazwach: *swaćba* 'wesele', *swadziebny* obok *swadebny* 'weselny' (Brück). Nazwę *swaty* (blp) w znaczeniu 'swatanie' podali mi wszyscy informatorzy. Rzadziej notowałam czasowniki *swatać, wyswatać* i formacje rzeczownikowe: *swatanie, wystręczenie, wyrajenie*. Informatorka mówi: *Niektórzy dawali pieniądze rajkowi za te wystręczenie, wyrajenie, u nas tak to nazywało się*. Nazwę *swacić* z kwalifikatorem *przestarzałe* notuje SWil, natomiast *swatostwo* jako wyraz *dawny* podaje SJPDor.

Kolejną grupę wyrazów tworzy rodzina związana z rdzeniem *raj*, obejmująca nazwy odczasownikowe, takie jak: *raić, wyraić, naraić, wyrajenie*, a także nazwy odrzeczownikowe: *rajby* i *rajki*. Rdzeń *raj* jest związany z *radą*. *Rajek – bo radzi z kim ma się chłopak ożenić albo za kogo dziewczyna ma wyjść za mąż*. Na terenie Warmii i Mazur najczęstszym synonimem *swatów* jako obrzędu była nazwa *rajby*. Nazwa *swaty* występowała rzadko, co wskazuje na jej późną obecność na terenie Mazur.

Następna grupa wyrazów to nazwy odczasownikowe pochodzące od czasownika *stręczyć*: *stręczenie*, *nastręczenie*, *nastręczyć*, *nastręczyć*, *wystręczenie*. Ta grupa nazw wiąże się etymologicznie z nazwą strąk (Brück) lub *stręczyć* (czasownik prefiksalny od *ręczyć*) (Bor).

Ostatnią grupę synonimów nazwy *swaty* w znaczeniu 'swatanie' stanowią nazwy złożone: *dziewosłębstwo* i *dziewosłębny*, zanotowane w SWil. Pierwsza część złożenia pochodzi od słowa *dziewa*, początkowo oznaczającego 'kobietę karmiącą, dojącą'. Druga część złożenia nazw *dziewosłębny*, *dziewosłębić* wiąże się z czasownikiem *ślać* (Brück).

3. Nazwy osób zajmujących się pośrednictwem w zawieraniu małżeństw

W pow. grajewskim występują dwie nazwy odnoszące się do mężczyzn: *rajek*, *swat* i jedna nazwa *swatka* – do kobiety. Mówi informatorka z Kramarzewa: *Rajek to był jeden, dwóch było, na okrąg taki na kilka wiosek. No i jak z kim poznał to jeszcze i dalej tam, po prostu się tym interesował. To był człowiek taki, który lubiał gorzałkę, lubiał po prostu dużo mówić, no i wtedy było takie wcześniejsze zapoznanie. Tak to było w ogóle inaczej, i był wesołym człowiekiem, czasami był lubiany lepiej jak ten pan młody. Czasem pani młoda to mówiła, że a ten rajek to lepszy jak kawaler, no bo dużo mówił.*

Osobą pośredniczącą w zawieraniu znajomości przez młodych w powiecie grajewskim był przeważnie mężczyzna posiadający własne gospodarstwo rolne, który służył swoją radą i pomocą. Był to człowiek wesoły, towarzyski, wygadany, który był wynagradzany w jakiś sposób za usługę. Często robił to po przyjacielsku bez wynagrodzenia. Trudno to rozgraniczyć. Bywało często tak, że rajek na początku spotykał się tylko z rodzicami młodych. Spotkania te najczęściej odbywały się na okolicznych jarmarkach czy odpustach kościelnych i przy alkoholu omawiano szczegóły dotyczące przedstawianego kawalera lub panny. Młodzi często nic nie wiedzieli o takich rozmowach, które prowadzone były niekiedy wbrew ich woli, nie zawsze więc zgadzali się z decyzją swoich rodziców. Dzisiaj nie spotyka się już takiego swata. Młodzi którzy dzisiaj się poznają, również czasami korzystają z pomocy osoby trzeciej, ale najczęściej jest to znajomy, przyjaciel lub ktoś z rodziny, kto zna młodych i chce im pomóc. Dziś ta nazwa występuje w gwarze kurpiowskiej w znaczeniu 'wuj' (AGM)

Tabela 3. Nazwy osób zajmujących się pośrednictwem w zawieraniu małżeństw

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	<i>swat</i>	<i>swat</i>	<i>swat</i>	<i>swat</i>	<i>swat</i>
2	<i>swaci (lm)</i>				
3	<i>swatka</i>	<i>swatka</i>	<i>swatka</i>	<i>swatka</i>	<i>swatka</i>
4	-	<i>swach</i>	-	-	-
5	-	<i>swak</i>	-	-	-
6	-	<i>swaciarz</i>	-	-	-
7	-	-	-	-	<i>swaszka</i>
8	-	-	-	-	<i>swania</i>
9	<i>rajek</i>	<i>rajek</i>	<i>rajek</i>	<i>rajek</i>	<i>rajek</i>
10	-	<i>rajak</i>			-
11	-	<i>rajca</i>	<i>rajca</i>	<i>rajca</i>	-
12	-	<i>rajec</i>	<i>rajec</i>	-	-
13	-	<i>raj</i>	-	<i>raj</i>	-
14	-	-	-	<i>dziewosłąb</i>	<i>dziewosłąb</i>
15	-	-	-	<i>faktor</i>	<i>faktor</i>
16	-	-	-	<i>faktorka</i>	-

Najliczniejszą grupę stanowią dwie rodziny wyrazowe, pochodzące od czasowników *swatać* i *raić*. Bardziej powszechne są nazwy z rdzeniem *swat* (pozycja 1 do 8). Tę rodzinę wyrazową tworzą: *swat*, *swatka*, *swaci (lm)*, *swania*, *swaszka*, *swaciarz*, *swak*, *swach*. Do rodziny wyrazowej *raić* należą: *rajek*, *rajak*, *rajca*, *rajec*.

Ostatnią grupę stanowią nazwy już dzisiaj nie używane, poświadczone w SJPDor (*faktor* i *faktorka*) oraz SWil (*faktor*). W SJPDor *rajek* jest objaśniony jako ‘swat, dziewosł**ą**b; starosta weselny’ w znaczeniu ‘ten, kto rai.’ Nazwę poprzedza kwalifikator *gwarowe*.

Informatorka z Kramarzewa mówi: *Za moich czasów zbierali się i na zabawach i na różnych takich prywatkach, a najczęściej to było, że przychodził, był taki rajek, któremu się płaciło, rodzice tej dziewczyny czy chłopaka płacili pieniądze i on przychodził wtedy no niby tam oglądać czy krowę czy konia, no i w tym czasie obejrzał dziewczynę czy chłopaka. No i potem powiadał. Najpierw powiadomił rodziców dziewczyny, potem rodziców chłopaka. Jeżeli to się tam jakoś dogadało, no*

to wtedy alarmował, po prostu mówił, że przyjedzie ten chłopak do tej dziewczyny, że ona mu każe, żeby przyjechał, jeżeli się podobali.

4. Oglądanie gospodarstwa

Zwyczaj ten na wsi jest jeszcze kontynuowany. Kiedy rodzice dziewczyny skłonni byli zaakceptować kandydata na zięcia, przychodził czas na rozmowy o sprawach majątkowych. Przyjeżdżał *swat* z kawalerem i jego rodzicami. Oglądano gospodarstwo, chcąc poznać stopień zamożności przyszłych teściów dziewczyny. Jeśli sprawy szły pomyślnie, następował rewanż. Mówi informator ze wsi Kownatki: *Zobaczyli gospodarstwo, zobaczyli obejście, warunki, jak tutaj będzie, no i wyrazili zgodę.*

W powiecie grajewskim bywało tak, że rodzice wraz ze swoimi dziećmi odwiedzali się wzajemnie. Zazwyczaj pierwsza wizyta odbywała się w obecności *rajka*, *swata*, podczas której ustalano wszystko, co wiązało się ze ślubem. Na kolejną wizytę rodziny umawiały się już same. Obecnie również rodziny spotykają się przed zawarciem ślubu, ale odbywa się to już bez osoby pośredniczącej w zawieraniu małżeństwa.

Oglądanie gospodarstwa określane jest nazwami: *dobitki* i *opatry*. *Dobitki* jako ‘dobicie interesów dwóch rodzin’, czyli końcowe porozumienie się w sprawach majątkowych dwóch rodzin, przed planowanym ślubem. *Opatry* czyli ‘dokładne oglądanie gospodarstwa rodzin zainteresowanych zawarciem małżeństwa’. Bywało, że nie zawsze dotrzymywano wcześniej ustalonej umowy dotyczącej posagu. Cytowany już pan Franciszek mówi: *Ło to o ten posag chodzi. Uzgadniajo, co mogą dać, co mogą nie dać. Obiecujajo, a potem wcale nie dadzo. Mozio, wy młode sie dorabziajta, nie możemy dać.*

Dzisiaj spotkania te mają oczywiście inny charakter, już nie ogląda się posiadłości w celu matrymonialnym, tylko rodziny chcą się lepiej poznać lub omówić formalności związane z przygotowaniem do planowanego wesela.

Tabela 4. Oglądanie gospodarstwa

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	<i>opatry</i>	<i>opatry</i>	-	<i>opatry</i>	<i>opatry</i>
2	-	<i>spatry</i>	-	-	-
3	-	<i>przepatry</i>	-	-	-

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
4	-	-	<i>ględy</i>	-	-
5	-	<i>ogłędy</i>	<i>ogłędy</i>	-	-
6	-	<i>ogłędziny</i>	<i>ogłędziny</i>	-	<i>ogłędziny**</i>
7	-	<i>dowiady</i>	-	-	-
8	-	<i>dowiadki</i>	-	-	-
9	-	<i>dowiedziny</i>	-	-	-
10	-	<i>wywiadki</i>	-	-	-
11	-	<i>zwiady</i>	-	-	-
12	-	<i>zwiadziny</i>	-	-	-
13	-	-	<i>zaręczyny</i>	-	-
14	-	-	<i>zmówiny</i>	-	-
15	<i>dobitki</i>	-		-	-

Pierwszą grupę reprezentują nazwy pochodzące od czasowników prefiksalnych: *opatrzyć* i *ogłądać*. Są to: *opatry*, *spatry*, *przepatry*, *ględy*, *ogłędy*, *ogłędziny*. Występują w południowej i północno-zachodniej części Mazowsza. Nazwa *ogłędziny* notowana w SWil poprzedzona jest kwalifikatorem *przestarzałe* w znaczeniu 'ogłądanie, nawiedzanie'. Nazwa *opatry* notowana w SJPDor występuje z kwalifikatorem *powszechny* jako 'ogłędy, ogłędziny'.

Kolejna grupa to nazwy odnoszące się do oglądania całego gospodarstwa i oceniania jego wartości materialnej. Są to takie nazwy jak *zaręczyny* i *zmówiny*, a także formacje występujące z rdzeniem *wied-*, tj. *dowiedziny*, *dowiady*, *dowiadki*, *wywiadki*, *zwiadziny*, *zwiady* (AGM). Na Warmii i Mazurach w tym znaczeniu wystąpiła nazwa *zaręczyny*.

5. Zaręczyny

W powiecie grajewskim zwyczaj zaręczyn połączony był ze ślubem cywilnym, brany zazwyczaj miesiąc przed ślubem kościelnym. Panna otrzymywała od swego kawalera pierścionek zaręczynowy przed wyjazdem do Urzędu Stanu Cywilnego. *No taki był pierścionek przed cywilniakiem, młody przywiózł, no znaczy jeszcze nie młody, bo chłopak przywiózł dziewczynie pierścionek ze straganu, bo to złoto pięćdziesiąt lat do tyłu, nawet więcej, to było strasznie drogie, tak że pierścionek*

był zwykły taki, z czerwonym oczkiem i nawet i obrączki, to mało kto miał do ślubu wtedy złote, bo było strasznie drogie (Kramarzewo). Pierścionek zaręczynowy nie był tak ważny jak dzisiaj i nie zawsze był wręczany przez kawalera. Oświadczyły to były, ale pierścionków to nie było, później tylko przy ślubie obrączki (Święcienin).

Chłopiec który się zaręczył nazywa się zajęty. Tak mówili, że już jest zajęty, bo ma dziewczynę. Panna, która się zaręczyła nazywa się zajęta (Gackie).

Tabela 5. Zaręczyny

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	zaręczyny	zaręczyny	zaręczyny	zaręczyny	zaręczyny
2	-	-	-	zręczyny	
3	-	zrękowiny	-	zrękowiny	zrękowiny
4	-	zmówiny	-	-	-
5	-	zmowy	-	-	-
6	-	zamówiny	-	zamówiny (gwar.)	zamówiny (gwar.)
7	-	umówiny	-	-	-
8	-	-	ogłedy	-	-
9	-	-	ogłędziny	-	-
10	-	-	opatry	-	-
11	-	-	farlobung	-	-
12	-	-	farlobunek	-	-

Ogólnopolska nazwa **zaręczyny** została poświadczona przez wszystkie wymienione źródła w tabeli nr 5. Nazwa *zmówiny* występuje w kilku znaczeniach, np. może oznaczać ‘oświadczyły’, ‘układy o posag’, a także ‘przyjazd rodziców młodego do panny’ (SWM). Nazwy *ogłedy* i *ogłędziny* są derywowane od czasownika *ogłądać*, natomiast nazwa *opatry* od czasownika *opatrzyć* lub formy wielokrotnej *opatrywać*. Na Warmii i Mazurach zanotowane zostały nazwy: *farlobung* i *farlobunek* z niem. *Verlobung* (SWM).

6. Dobra materialne przekazywane młodym przez rodziców w związku z weselem

W moich badaniach dobra materialne przekazywane młodym przez rodziców były określane jedynie za pomocą nazwy *posag*. Poświadczają ją także cytowane słowniki. SJPDor notują nazwę *posag* w znaczeniu: ‘kapitał lub majątek przeznaczony przez rodziców dla córki (wychodzącej za mąż)’. Według SWil *posag* to: ‘dar mężowi dany za żoną, na jej utrzymanie i wygody’.

Nazwa *posag* pochodzi od prsł. **posagǫ* ‘przypinać’, w języku cerkiewno-słowiańskim *posage*, *posagati*, *sagati* ‘o wychodzeniu za-mąż’ tylko w przypadku kobiety (Brück).

7. Zapowiedzi

Zapowiedzi są bardzo ważną formą publicznego powiadomienia całej parafii o zawieraniu związku małżeńskiego przez młodych ludzi. Należą także do obowiązku religijnego każdego katolika. Ogłaszane są na trzy tygodnie przed ślubem, przez trzy kolejne niedziele w kościołach narzeczonych. Obecnie czynnością poprzedzającą zapowiedzi jest wcześniejsze ukończenie kursu przedmałżeńskiego, prowadzonego przez księdza w kościele i otrzymanie odpowiedniego zaświadczenia. Kiedyś wystarczyła rozmowa z księdzem przy *dawaniu na zapowiedzi*.

Tabela 6. Zapowiedzi

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	-	-	-	<i>zapowiedź</i>	<i>zapowiedź małżeńska</i>
2	<i>zpowiedzi</i>	-	-	-	-
3	<i>zapowiedzie</i>	-	-	-	-
4	<i>dać na zapowiedzi</i>	-	-	-	-
5	<i>dać na zapowiedzie</i>	-	-	-	-
6	<i>wyszły zapowiedzi</i>	-	-	-	-
7	<i>spaść z ambony</i> (żartobliwie)	-	-	-	-

W gwarze okolic Grajewa znane są związki frazeologiczne: *dać na zapowiedzi*, *wyszły zapowiedzi*, *spaść z ambony*. Dwa pierwsze podaje SJPDor. SWil

notuje nazwę *zapowiedź małżeńska* w znaczeniu ‘ogłoszenie w kościele, że ktoś się żeni’. Według SJP Dor *zapowiedź* to: ‘ogłoszenie publiczne w kościele o zamiarze wstąpienia określonych osób w związek małżeński (dla upewnienia się, że nic temu nie stoi na przeszkodzie)’.

W moich badaniach wystąpiły dwie formy: ogólnopolska *zapowiedzi* i gwarowa *zapowiedzie*.

8. Ślub

Dawniej uroczystość zaślubin była jednym z najważniejszych obrzędów w całej wsi. Na ślub i przyjęcie weselne była proszona cała wieś. Zwyczaj ten powoli zanika, gdyż obecnie na wesele we wsi zapraszani są tylko sąsiedzi i bliscy krewni rodziny lub też bardzo dobrzy znajomi. Gości weselnych ze wsi pierwszy raz zapraszano tydzień lub dwa przed planowanym przyjęciem. Przyszła panna młoda zapraszała wszystkich domowników, chodząc od domu do domu razem ze starszą druhną. Wszystkich zapraszanych musiała ucałować, z wyjątkiem małych dzieci, których nie zabierano na przyjęcia weselne. Goście spokrewnieni z rodziną zapraszani byli odpowiednio wcześniej, zazwyczaj miesiąc przed planowanym weselem. Pan młody zapraszał swoich gości na przyjęcie do swojego domu (*wyjazd*) i na wesele do panny młodej.

Chodził od domu do domu we wsi razem ze swoim starszym drużbą, tydzień lub dwa tygodnie przed planowanym weselem.

Drugi raz zapraszano gości rano w dniu wesela, najczęściej osobą zapraszającą był wówczas ojciec *młodej* i *młodego*. Według informatora ze wsi Gackie: *w dniu wesela tato chodził i jeszcze raz zapraszał w dzień wesela*.

Nie wszyscy goście ze strony pana młodego byli proszeni na wesele do pani młodej. Goście z tej samej wsi byli proszeni przeważnie tylko na przyjęcie do pana młodego, na tzw. *wyjazd*, natomiast goście z rodziny *pana młodego* na *wyjazd* i wesele do *pani młodej*. Informatorka z miejscowości Gackie mówi: *Ślub był w Białaszewie w kościele normalnie, jechali galantami (walantami), bryczkami, a później było przyjęcie u moich rodziców. Zabawa to była u sąsiadów. To było na wsi w swoim mieszkaniu. I takie było zapoznanie i takie wesele. Ślub i drużbanci, swacha. Teraz swachy nie ma, a kiedyś była. Druhny i swacha, dwie druhny, sąsiadki. Moja chrzesna matka mnie zdjęła welon i się skończyło. Welon zakładała tylko panienka, taka co była w czystości. W parafii innej panienka była w ciąży i założyła welon, to prawdopodobnie ksiądz jej z głowy zdjął. To było kiedyś, dzisiaj to przeważnie, mało która, żeby welon miała naprawdę. Ludzie tego przestrzegali. Może welon jak welon, bo moja kuzynka też taka była, miała dziecko. To ksiądz pozwolił welon założyć, tylko tego wianka nie zakładać, bo kiedyś to przy welonie*

takie kokardki byli i to nazywał się wtedy wianek. To, żeby tego wianka nie kłaść, już ona nie miała tego wianuszka, już go zgubiła, straciła. To odzwierciedlało prawdę, chyba, że ktoś mog ukryć tą prawdę.

Tabela 7. Panna młoda

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	<i>panna młoda</i>	<i>panna młoda</i>	<i>panna młoda</i>	<i>panna młoda</i>	<i>panna młoda</i>
2	<i>pani młoda</i>	<i>pani młoda</i>	<i>pani młoda</i>	<i>pani młoda</i>	<i>pani młoda</i>
3	<i>młoda</i>	<i>młoda</i>	-	-	-
4	-	<i>młoducha</i>	-	-	-
5	-	<i>młódka</i>	-	-	-

W tabeli nr 7 występują dwie nazwy opisowe, niezależnie od wieku, tj. *pani młoda* lub *panna młoda*. Przymiotnik *młoda* w funkcji rzeczownika i dwie odprzymiotnikowe formacje słowotwórcze: *młódka* z sufiksem *-ka*, *młoducha* z sufiksem *-ucha*.

W moich materiałach wystąpiły nazwy: *pani młoda*, *panna młoda* i *młoda*. Nazwy *młoducha* i *młódka* są często spotykane na Podlasiu.

9. Wesele

W sam obrzęd weselny wprowadza cytat informatorki z Kramarzewa: *No i po pewnym czasie, gdzieś tak po trzech, czterech miesiącach tego zapoznania, młodzi dawali na zapowiedzie do księdza. A to trwało przez trzy tygodnie. No i potem był jeszcze cywilny ślub. Był najpierw cywilny, a potem za jakiś tam czas, za miesiąc, za dwa tygodnie był kościelny ślub. No, ten ślub był inaczej po prostu jak teraz jest. Bo to wesele robione było w domu, przygotowania wszystkie. Ślub w kościele parafialnym. Jechało się do kościoła, jak zimo to sankami, a w lecie to takim walantem, taką bryczką. To wioził czy sąsiad czy jakiś tam chrzestny. I wtedy tak, jechała pani młoda oddzielnie z druhnami, a pan młody z drużbą oddzielnie jechał na drugiej bryczce, czy tam sankami, jak było zimno. No, i potem było w domu takim normalnym, gdzieś tak parę metrów, może pięćset, gdzieś była taka zabawa weselna. Tak było, wszyscy przychodzili i proszeni i nie, przeważnie młodzież i proszona, i nie proszona, i bawili się gdzieś tak do drugiej godziny w tym domu. No, i później to było, już takie nazywało się oczepiny. No, to już muzykanci przychodzili przygrywali, w domu to wszystko się działo, w dwóch pokojach albo w trzech. Zależy jakie było pomieszczenie.*

No i była ta mama, swachna, to nazywała się chrzestna pani młodej, no i ona zdejmowała ten welon, a jeszcze kiedyś to taki wianuszek czepiali do tyłu. Jeżeli pani młoda szanowała się, była w porządku, to miała taki wianuszek, a jeżeli tam miała dziecko czy coś innego, no to tylko sam welon. No i wtedy ten welon zdejmowała ta swachna i rzucała go, i ktoś złapał, no to wtedy było, że to on szybko z chłopaków czy z dziewcząt, to wyjdzie za mąż. No i później była jeszcze zabawa, jeszcze szli na ten dom, co była wcześniej ta zabawa. Jeszcze potańcówka była do rania i potem młody zabierał młodą ze sobą, i pojechali i było koniec wesela. Tak było za moich czasów, to ja jeszcze pamiętam. Także, no inaczej po prostu jak teraz się dzieje.

W badaniach poza ogólnopolską nazwą wesele wystąpiła nacechowana dodatnio nazwa *weselisko*.

Tabela 9 a. Goście weselni

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	<i>weselnik</i>	-	-	<i>weselnik (przest.)</i>	-
2	<i>weselniki</i>	-	-	-	-
3	<i>weselnicy</i>	-	-	-	-
4	<i>gość weselny</i>	-	-	<i>weselny</i>	-
5	<i>goście weselne</i>	-	-	-	-

Tabela 9 b. Niezapraszeni goście weselni

Lp.	materiały własne	AGM	SWM	SJPDor	SWil
1	<i>postronniaki</i>	-	-	-	-
2	<i>przychodniaki</i>	-	-	-	-
3	<i>nachodniaki</i>	-	-	-	-
4	<i>zapas</i>	-	-	-	-
5	<i>z zagranicy</i>	-	-	-	-

Osobną grupę stanowią nazwy określające zaproszonych gości weselnych uczestniczących w zabawie tanecznej, tj. *weselnik*, *weselniki*, *gość weselny*, *weselnicy*, *goście weselne*. Dwie z wymienionych uprzednio nazw, tj. *weselnik* i *weselny* są potwierdzone w SJPDor. Trzecią grupę nazw, pojawiającą się tylko w moich badaniach, tworzą nazwy na określenie gości niezaproszonych, uczestniczących

w zabawie tanecznej, tj. *postronniaki, przychodniaki, nachodniaki, zapas, z zagranicy* ('młodzi ludzie z innych wsi').

W wykorzystanych przeze mnie materiałach wystąpiło 98 nazw, wśród których są:

- 1) nazwy znane gwarze i polszczyźnie ogólnej (nieopatrzone w słownikach żadnym kwalifikatorem): *zaleca się, zalecanie, zaloty, zapowiedzi, zaręczyny, ślub, pani młoda, panna młoda, wesele, swat, swatać*;
- 2) nazwy notowane w słownikach z kwalifikatorami: *archaiczne, przestarzałe, gwarowe, niepoświadczone w gwarze: dziewosłęb, rajec, raj, swadźba /swaćba, swacić, swatostwo, swadziebny, swak, swaciarz, swania, rajak, rajca*;
- 3) nazwy notowane w słownikach z kwalifikatorami: *archaiczne, przestarzałe, gwarowe, używane przez najstarsze pokolenie: swat, rajek, swatka, młódka, młoduca, dowiady, dowiadki, dowiedziny, zwiadziny, zamówiny, umówiny, zrękowiny, dobitki, opatry, zapowiedzie, dać na zapowiedzie, wyszły zapowiedzi*;
- 4) nazwy nienotowane w słownikach polszczyzny ogólnej: *wyraić, stręczyć, stręczenie, nastęczyć, wystręczyć, dobitki, jeździ w komplementy, jeździ w komplementa*.

Nazwy gwarowe – ze względu na zakres ich występowania – w mowie przedstawicieli różnych pokoleń, można podzielić na:

- nazwy znane młodszemu pokoleniu, ale przez nich nieużywane: *swat, swatać, raić, rajek, zapowiedzie, wyraić, stręczyć, stręczenie, nastęczyć, wystręczyć, wyraić, wyrajenie, stręczyć, nastęczenie, wystręczenie, dobitki, zapowiedzie, weselniki, goście weselne*;
- nazwy występujące w mowie osób wykształconych, posługujących się gwarą: *chodzi (chodzi ze sobą), stręczyć, stręczenie, wystręczyć, wystręczenie*;
- nazwy używane tylko przez najstarsze pokolenie: *wyraić, stręczyć, stręczenie, nastęczyć, wystręczyć, dobitki, jeździ w komplementy, jeździ w komplementa*.

W przedstawionych materiałach występują nazwy wspólne z językiem ogólnopolskim, nazwy regionalne w mowie osób posługujących się na co dzień językiem literackim oraz nazwy gwarowe znane czynnie lub biernie i nazwy nieznanie młodszemu pokoleniu.

Bibliografia

Bień-Bielska H., 1959, *Słownictwo Warmii i Mazur. Wierzenia i obrzędy*, Wyd. PAN, Studia Warmińsko-Mazurskie, Ossolineum Wrocław.

- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Brückner A., 1974, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Drożdż A., 2004, *Komentarze do Polskiego atlasu etnograficznego. Zwyczaje i obrzędy weselne, część I: Od zalotów do ślubu cywilnego*. T. 8, Praca. zb. pod red. Zygmunta Kłodnickiego Wyd. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Wrocław–Cieszyn.
- Falińska B. [red.], 2013, *Dialog pokoleń, Warmia i Mazury – powiat Olecko*, Towarzystwo Kultury Języka, Wszechnica Mazurska w Olecku, Olecko.
- Kolberg O., 1980, *Dzieła Wszystkie*. [w:] *Mazowsze stare, Mazury, Podlasie*, Część V. Tom 28, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław-Poznań.
- Kowalska A., Strzyżewska-Zaremba A., 1992, *Atlas gwar mazowieckich*, tom 10, część I: Mapy 451- 500, część II: Wykazy i komentarze do map 451-500, Wyd. PAN, Warszawa-Wrocław-Kraków.
- Pieńczak A., 2007, *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*. T. 8, *Zwyczaje i obrzędy weselne*. Cz. 2, *Rola i znaczenie swata w kojarzeniu małżeństw*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie, Wrocław-Cieszyn.
- SJPDor.: Doroszewski W. [red.], 1958-1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1-11, Warszawa.
- Słownik języka polskiego*, 1861, t. I, II, Wilno.

Words related to Mazowsze today and long time ago

Summary

The article explained the names related to periods of wedding ceremony:

- 1) swaty ‘mediated to include a marriage’ (*swat, swach, swak, swaciarz, rajek, rajko, rajak, rajec, raj, dziewosłób, faktor, rajec, swatanie, swaty*);
- 2) zaloty ‘bachelor looked for lady’ (*zaloty, konkury, komplementa, komplementy, rajby, rajki, swaty*)
- 3) opatry ‘a future husband or a future wife’ watching the farm (*spatry, przepatry, opatrzyny, oględy, oględziny, dowiady, dowiedziny, wywiadki, zwiady, zwiedziny*);
- 4) zaręczyny ‘give unanswered yes for question: Are you merry me?’ (*zmówiny, zmony, zamówiny, umówiny, zrękowiny, zrękowiny*);
- 5) wedding ceremony (*panna młoda, pani młoda, młoda, młoduca, młódka; pan młody, młody; družba, družbant, družek; druhna*);
- 6) wedding party (*poczęstunek, obiad, obiad weselny, weselnik, weselniki, weselnicy, gość weselny, goście weselne, postronniaki, przychodniaki, nachodniaki*).

The base of the article are materials from direct research, cards index from dictionary Mazowsze and Podlasie and also from local dialect publication, related to north – eastern area and Polish language dictionaries.

Keywords: dialekt mazowiecki, leksyka gwarowa, *swaty, zaręczyny, ślub, wesele*.

Słowa kluczowe: dialekt mazowiecki, leksyka gwarowa, *swaty, zaręczyny, ślub, wesele*.